

1915 ERMENİ TEHCİRİ'NE KAVRAMSAL BİR YAKLAŞIM

M. Çağatay OKUTAN*

Abstract

The concept of terminology has a significant place in social sciences. The aim of this work is to indicate, in this context, its importance. To do this, in light of the 1915 Armenian Migration the notions of "diaspora", "genocide" and "massacre" are examined. The aforementioned concepts need to be discussed in detail so as to truly understand the 1915 Armenian Migration. The works done in this field ignore the significance of differences amongst the terms "diaspora", "genocide" and "massacre".

Keywords: Diaspora, Genocide, Massacre

Anahtar Kelimeler: Diaspora, Soykırım, Katliam

Giriş

Türk-Ermeni Uzlaşma Komisyonu bir süredir Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkileri iyileştirmek ve iki ülke toplumları arasında iyi niyet üzerine temellendirilen yeni bağların oluşmasını sağlamak için çalışmalar yapmaktadır. Zaman zaman iki ülkenin emekli diplomatlarının bir araya gelmesiyle yürütülen bu çalışmalar, Ermeni Diasporasında "soykırım suçu"nun birçok ülkede kabul ettirilmesi yolundaki aktivitelerin engellenmesi olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla, bir tarafta Türkiye'yi güç durumda bırakacak olan "soykırım suçu"nun uluslararası kabul görmesi yönündeki faaliyetler, bir tarafta da diaspora Ermenilerinin bu yöndeki çalışmalarının Ermenistan bağlantısını öne çıkaran ve tam anlamıyla karşıt bir söylem geliştiren faaliyetler yer almakta. İki karşıt görüş ve faaliyetin tam ortasında yer alan ve bu şartlar altında gayretinin ne derece başarılı olacağıın kestirilemeyeceği Türk-Ermeni Uzlaşma Komisyonu.

Oysa, hangi taraf açısından bakılırsa bakılsın ciddi bir metodolojik yanlış yapılmaktadır. Zira, kavramsal tahliller yapılmadan konuyu incelemeye kalkışmanın her iki taraf açısından hiçbir faydası olmayacaktır. Söylemde altı çizilen kavramların ne anlama geldiği belirlenmeden ifade edilen görüşlerin tamamen birbirlerini ret ve

* Yrd. Doç. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.

yanlışlama üzerine odaklanması kaçınılmaz olacaktır. Dolayısıyla, "soykırım", "katliam" ve "diaspora", üzerlerinde düşünülmesi ve tartışılması gereken kavramlardır. Bu çalışmanın temel amacı da sözü geçen yanlışlığın üzerinde durmak ve bu çerçevede konuyla ilgili çalışmalarda akademik bir kaygının olması gerekliliğine işaret etmektir.

1. Diaspora

Soykırımın tanınması yolundaki çalışmaların Diaspora Ermenileri tarafından yürütüldüğü şeklindeki Ermeni resmi söylemi karşısında, Türkiye tarafında Ermeni Diasporası ile Ermenistan arasındaki sıkı bağlar öne sürülerek, sözü geçen görüş kabul edilmemektedir.¹ Oysa, konu hakkında doğru bir değerlendirme yapabilmek için "diaspora" kavramının temel özelliklerini belirlemek gerekmektedir.

John Armstrong, diaspora toplumlarına en iyi örnek olarak Yahudileri göstermekte ve *archetypical diaspora* (ilk örnek diaspora) olarak adlandırmaktadır. Yunanca bir kavram olan diaspora, *dia* (over) ve *speiro* (sow) kelimelerinden türetilmiştir.² William Safran ise diasporanın karakteristiğini şöyle belirlemektedir:³

- a) Orijinal bir merkezden çevre bölgelere yayılma.
- b) Anavatan efsanesinin ebedileştirilmesi.
- c) Dönülecek bir yer olarak anavatanın idealize edilmesi.
- d) Anavatanı yeniden tesis etmek veya muhafaza etmek sözü.
- e) Etnik-ulusal kimliğin muhafazası için anavatanla ilişki halinde olma.

Etnik-ulusal diasporalar, anavatanın misafir kabul eden bir ya da birkaç ülkeye, zorunlu veya gönüllü göçle ortaya çıkar. Bu tür varoluşların üyeleri ve gruplar, daimi olarak misafir ülkede ikamet ederler. Ancak geçici göçmenler, mülteciler ve misafir işçilerden farklı konumda oldukları da bir gerçektir. Diaspora üyeleri, etnik-ulusal kimliklerini efsaneler veya gerçeklerin anavatanın nakledilmesi suretiyle devam ettirirler. Diasporaların sosyal, ekonomik ve politik aktivitelerinin temel amaçlarından biri de kendi içindeki dayanışmayı sağlamaktır. Bu grupların aktiviteleri ve yaşamlarındaki temel özelliklerden biri, bağımsız olsun ya da olmasın anavatanla ilişki halinde olmaktır.⁴

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle, Ermeni Diasporası ile Ermenistan arasında ciddi bağların olması doğaldır diyebiliriz. Zaten bu ilişki her iki tarafça da açıkça ifade edilmektedir. Örneğin, Ermenistan Dışişleri Bakanlığı tarafından bir alt komisyona hazırlanan raporda, Diaspora-Ermenistan ilişkileri irdelenmekte ve bu

¹ Şükrü Elekdağ, Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu 13-14 Nisan 2001, Türk Parlamenterler Birliği, www.tbmm.gov.tr/oturum2.htm (27 Nisan 2001).

² Gallya Lahav and Asher Arian, "Israelis in a Jewish Diaspora: The Multiple Dilemmas of a Globalized Group," www2.hawaii.edu/fredr/lahav.htm (19 Nisan 2001).

³ www2.hawaii.edu/fredr/diacon.htm (19 Nisan 2001).

⁴ Gabi Sheffer, "Middle Eastern Diasporas: Introduction and Readings," www.cc.columbia.edu/sec/dlc/ciao/olj/meria/meria_sheffer.html. (17 Nisan 2001).

ilişkilerin geliştirilip sağlamaştırılması öngörülmektedir.⁵ Ayrıca, Eylül 1999'da Erivan'da düzenlenen Ermenistan-Diaspora Kongresi'nde, Devlet Başkanı Robert Kocharian yapmış olduğu konuşmalarda Diasporayla ilişkinin boyutunu vermiştir. Robert Kocharian'a göre, ekonomik gücü, birikmiş deneyimi ve politik bağlarıyla Diaspora önemli bir zenginliktir ve Ermenistan'ın Diasporaya, Diasporanın da Ermenistan'a kazandıracığı çok şey vardır.⁶

Ermeni Diasporasını tarihsel süreç içinde değerlendirdiğimiz taktirde ise, on birinci yüzyıla dönmek gerekecektir. Zira, on birinci yüzyıldan itibaren istilalar, sürgünler, din değiştirmeler, ve göçler sonucunda Ermeni nüfus bir hayli azalmıştır. Göçler, Rusya, Batı Avrupa ve Hindistan yönünde gerçekleşmiş ve Anadolu'da kalan Ermenilerin bir kısmı da İstanbul'a yerleşmişlerdir. Yirminci yüzyılım başlarında ise Doğu Anadolu'daki Ermenilerin büyük bir bölümü güneye nakledilmişlerdir.⁷ Ermeni diasporasına Türk yönetimlerinin katkısının bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Ermeni Prensliğinin, Bizans yönetimi altında ciddi baskılara maruz kaldığı ve Gregoryan Ermenilerin Ortodoksluğa zorlandıkları bilinmektedir. Bu nedenle Ermeniler, Selçuk Türklerinin adil ve hoşgörülü yönetimleri altında yaşamayı tercih ettiler.⁸ Ermeniler, Selçuklu yönetiminden sonra Osmanlı İmparatorluğunun yönetimini de gönüllü olarak kabul ettiler. 19. yüzyılım sonlarına kadar sürecek olan bu durum, Rusların ve bazı Batılı devletlerin siyasal propagandaları sonucu bozulmuştur.⁹ Dolayısıyla, Selçuk ve Osmanlı yönetimleri altında yaşayan Ermenilerin buldukları yerlerden, diaspora bağlamında, göç etmeleri söz konusu olmadı.

Ermeni Diasporası açısından açıklığa kavuşturulması gereken iki önemli nokta vardır. İlki, diasporanın 1915 Tehcirinden önce başlamış olduğudur. İkincisi ise, yukarıdaki açıklamaları da dikkate alırsak, Ermeni Diasporasının soykırımın tanınması yolunda faaliyetlerde bulunduğu, ancak Diaspora-Ermenistan ilişkisi göz önüne alındığında, sözü geçen faaliyetin Ermenistan devlet politikasının bir parçası haline geldiğini ileri sürmenin doğru olmayacağıdır. Çünkü, diasporanın karakteristiği anavatanla ilişki halinde olmayı gerektirir ve fakat böyle bir ilişkinin varlığı çerçevesinde, diaspora faaliyetlerinin, anavatanın devlet politikalarıyla eşgüdüm halinde olacağı sonucuna varılamaz.¹⁰

Nitekim, Robert Kocharian, soykırımın tanınması yolundaki faaliyetlerin Ermeni Diasporası tarafından yürütüldüğünü ve bu konuda Erivan'ın bir dahlinin

⁵ www.armeniadiaspora.com/htms/communication.html (18 Nisan 2001).

⁶ The Armenia-Diaspora Conference 09.22.1999, www.armeniadiaspora.com/htms/speech.html (18 Nisan 2001).

⁷ "The Armenian Diaspora," www.armeniadiaspora.com/htms/diaspora.htm (15 Nisan 2001).

⁸ Mehmet Saray, "Turco-Soviet Relations and the Armenian Issue," *The Eastern Question: Imperialism and the Armenian Community*, Institute for the Study of Turkish Culture, Ankara, 1987, s. 104-105.

⁹ Ermenilerin Türk yönetimleri altındaki yaşam koşulları ve 19. yüzyılım sonu itibariyle ortaya çıkan sorunlar hakkında geniş bilgi için bkz; Mehmet Saray, *Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 8-38.

¹⁰ Her ne kadar Eylül 1999 tarihli Ermenistan-Diaspora Kongresi'nin sonunda ifade edilen ortak görüşlerden biri soykırım suçunun işlendiğine ilişkin olsa da, soykırımın tanınması yolundaki faaliyetlerde Ermenistan'ın çabalarının olduğu belgelerle ispat edilmelidir.

olmadığını belirtmektedir.¹¹ Ancak, soykırım suçunun işlendiği konusunda Ermeni tarafında görüş birliğinin oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira, Eylül 1999 tarihli Kongre'de en çok üstünde durulan ve tartışma götürmeyecek derecede kabul gören görüş, Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu tarafından soykırıma tabi tutulduğudur. Ermenistan-Diaspora Kongresi'nde, yirminci yüzyılın başları Ermeni tarihinin "kara sayfası" olarak nitelenmekte ve uğranıldığı ifade edilen soykırımın boyutları irdelenmektedir.¹²

2. Soykırım ve Katliam

"Soykırım" (*genocide*) ve "katliam" (*massacre*) kavramlarının anlam açısından incelenmesinin ciddi yararları vardır. Bugüne kadar yapılan konu ile ilgili çalışmalarda sözü geçen kavramlar açısından anlam araştırmasına neredeyse hiç başvurulmamıştır. Her iki kavram sıkça ifade edilmiş ve hatta birbirinin yerine kullanılmıştır. Soykırım kavramının 1948 yılında hukuk literatürüne girdiği ve insanlığa karşı işlenen suçlar kapsamına dahil edildiği dikkate alınırca, sözü geçen kavramın içinin doldurulmasında ciddi bir özenin gösterilmesinin zorunlu olduğu görülmektedir. Ancak, bu yönde bir dikkatin 1915 Ermeni Tehciri konulu çalışmalara yansımaları söylemek çok güçtür.

Kavram kargaşası, bağımsız veya bağımsız olması gereken taraflar açısından olduğu kadar, konunun muhatapları açısından da söz konusudur. Örneğin, Dış Politika Enstitüsü tarafından yapılan İngilizce bir çalışmada, "*Did The Turks Undertake a Planned and Systematic Massacre of The Armenians in 1915?*" ifadesi kullanılırken,¹³ aynı çalışmanın Türkçesinde "Türkler Ermenileri 1915'de Planlı ve Sistemli Bir Soykırıma Tabi Tutmuşlar mıdır?" ifadesine yer verilmektedir.¹⁴ Bu ifadelerden yola çıkarak iki önemli sorunu tartışmak mümkündür. "Planlı ve sistemli" nitelenmesinin kullanılması "katliam" kavramı için uygun mudur ve "planlı ve sistemli" olmayan bir soykırımdan bahsetmek mümkün müdür? Aynı sorunu uluslararası literatür incelendiğinde de karşılaştığımızız. New York Times yazarı Joseph Treaster, Osmanlı Türkiyesi'nde binlerce Ermeninin katledilmesinden bahsetmekte,¹⁵ Hebrew Üniversitesi Kriminoloji Profesörü Stanley Kohen de hiçbir anlam araştırmasına girmeden bir buçuk milyon insanın ölümünden yola çıkarak soykırım nitelenmesi yapmaktadır.¹⁶ Her iki kavramın aynı metin içinde ve aynı anlamda kullanıldığı sayısız örnekler de mevcuttur.¹⁷

¹¹ Şükrü Elekdağ, Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu 13-14 Nisan 2001, Türk Parlamenterler Birliği, www.tbmm.gov.tr/oturum2.htm (27 Nisan 2001).

¹² www.armeniadiaspora.com/htms/text1.html (18 Nisan 2001).

¹³ The Armenian Issue in Nine Questions and Answers, Foreign Policy Institute, Ankara, 1985, s.21.

¹⁴ Dokuz Soru ve Cevapta Ermeni Sorunu, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1992, s.21.

¹⁵ Joseph Treaster, "Insurer to Pay Armenian Massacre Claims," New York Times, April 12, 2001.

¹⁶ Stanley Kohen, "Law and Social Inquiry," <http://www.hr-action.org/armenia/LSU.htm> (26 Ocak 2002).

¹⁷ Örnek için bkz. Roxana Popescu, "Armenian Massacre Remembered," <http://archive.dailyca.org> (26 Ocak 2002) ; "The Armenian Massacre 1915," <http://campus.northpark.edu/history/WebChron/MiddleEast/ArmenMassacre.html> (26 Ocak 2002).

Bu denli bir kavram karışıklığı içerisinden soykırım suçunu anlamak mümkün olmamaktadır. Bu karışıklık, "katliam" (*massacre*) kavramını da soykırım suçu içine almak gibi yanlış bir anlamlandırmaya yol açmaktadır. Bu bağlamda, 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme'nin¹⁸ varlığına rağmen "katliam" sözcüğünün "soykırım" sözcüğüyle eş anlamlı kullanılması yanlıştır. Zira, adı geçen sözleşmenin ilgili maddesinde "killing members of the group" ifadesi yer almakta ve "katliam" (*massacre*) kelimesi kullanılmamaktadır.¹⁹

"Katliam" sözcüğü²⁰, birtakım insanların zalimce ve rastgele (fark gözetmeden) öldürülmesi olarak tanımlanmaktadır.²¹ Bu öldürmenin temel amaçları olarak da savaş koşulları, intikam ve yağma unsurlarının ön plana çıktığını anlamaktayız.²² Bunun yanı sıra, katliama tabi tutulan insanların kendilerini savunmak için herhangi bir hazırlıkları yoktur ve az da olsa direnç gösterebilecek durumda değildir.²³

Ansiklopedilerde ise "katliam" kavramı, *Saint Bartholomew* başlığına atıfta bulunularak açıklanmaktadır. Buna göre, "*Saint Bartholomew's Day, Massacre of*" başlığı altında, 24 Ağustos 1572 tarihinde Fransa'da *Saint Bartholomew* yortu gününde öldürülen on binden fazla Protestandan bahsedilmektedir.²⁴

Yukarıda verilen tanımlar doğrultusunda katliam kavramının temel özelliklerini şu şekilde belirlemek mümkündür:

a) Bir ırk veya ulusun ortadan kaldırılmasına yönelik bir cylem söz konusu değildir.

b) Öldürme geniş çaplı olabilir.

c) Eylemin içinde "vahşet" vardır.

d) Savaş koşulları, intikam ve yağma amaçlı olması mümkündür.

e) Süreklilik unsurunun olması zorunlu değildir.

Elbette "katliam" kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için "soykırım" kavramını ayrıntılı bir şekilde tahlil etmek gerekecektir. Bu şekilde iki kavram arasındaki temel farklılıklar kolayca anlaşılacaktır. O halde sorulması gereken

¹⁸ Sözleşme için bkz. Uluslar arası Temel İnsan Hakları Belgeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Yayınları, Ankara, 2001, s.33-36.

¹⁹ Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/p_genoci.htm (29.01.2002).

²⁰ *Massacre* Türkçeye "katliam" olarak çevrilmektedir. Katliam ise Arapça "katl" kökünden gelmektedir ve anlamı ise "öldürmek"tir. Bkz. El Muncid fi el-Luġe, Dar-el Meşrik Yayınları, Beyrut, 1973, s.608.

²¹ The Heritage Illustrated Dictionary of the English Language, American Heritage Publishing Co., New York, 1973, s.803; Longman, Longman Group UK Limited, England, 1992, s.643.

²² The American College Dictionary, Random House, New York, 1964, s.749.

²³ Webster's New Dictionary of Synonyms, Merriam Company, Massachusetts, 1973, s.524.

²⁴ The World Book Encyclopedia, Field Enterprises Educational Corporation, Chicago, 1959, s.7143; The International Everyman's Encyclopedia, Encyclopedia Enterprises, New York, 1970, s.692.

soru şudur: "Katliam" kavramı hakkında belirtilen temel özellikler çerçevesinde "soykırım" kavramını açıklamak mümkün müdür veya soykırımın oluşması için gerekli koşullar nelerdir?

Soykırım (*genocide*), Yunanca *genos* (ırk, ulus, kabile) ve Latince *cide* (öldürme) kelimelerinden türemiştir.²⁵

Soykırım ırksal, dinsel, ulusal ya da etnik bir grubun "kasıtlı ve sistemli" (*deliberate and systematic*) biçimde yok edilmesi olarak tanımlanmaktadır.²⁶ Kavram ilk kez, Nazilerin 1933-45 yılları arasında giriştiği toplu kırımları tanımlayan hukuki bir kavram olarak ortaya atılmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1946 yılında soykırımın, uluslararası hukuka göre uygar dünyanın mahkum ettiği bir suç olduğunu belirten bir karar almıştır. Genel Kurul'un 1948'de onayladığı Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme, 1951'de yürürlüğe girmiştir.²⁷ Sözleşmeye göre, ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu tümüyle ya da kısmen yok etmek amacıyla girişilen şu eylemlerden herhangi biri soykırımdır:²⁸

- a) Topluluk üyelerini öldürmek.
- b) Topluluk üyelerinde ağır bedensel ya da zihinsel zarara yol açmak.
- c) Topluluğa, bütünüyle ya da kısmen yok olmasına yol açacak yaşam koşullarını kasıtlı olarak dayatmak.
- d) Topluluk içinde doğumları engellemeye yönelik önlemler almak.
- e) Topluluğa bağlı çocukları başka bir topluluk içinde yaşamaya zorlamak.

1948 tarihli Sözleşmede yer alan bu tanımlama Mümtaz Soysal'a göre, soykırım suçunu diğer öldürme şekillerinden ayırmaktadır. Zira, söz konusu fiillerle bir grubu ortadan kaldırma amacına yönelme önemli bir ayırıcı unsur olarak ortaya çıkmaktadır.²⁹

Kavramı ilk ortaya atan Raphael Lemkin'e göre soykırım suçu geniş çaplıdır ve yaşam sefaleti yanında yaşam yasağını da içerir. Yaşam yasağı kısırlaştırma, suni hastalık bulaştırmak veya özel kamplarda ölüm çalışmasına tabi tutarak yaşam ve sağlığın ciddi boyutlarda tehdidine kadar uzanan bir içeriğe sahiptir. Bunun yanı sıra, ailelerin kasıtlı olarak ayrılması da aynı amaca yöneliktir.

²⁵ The New Encyclopedia Britannica, Helen Hamingway Benton, USA, 1974, s.469.

²⁶ L. B. Curzon, Dictionary of Law, Fourth Edition, Pitman Publishing, London, 1994, s.168. Ayrıca bkz. http://www.inaf.gen.tr/turkish/ozeld/ocak99_2.htm (26 Ocak 2002).

²⁷ New Age Encyclopedia, Grolier Incorporated, New York, 1967, s.518; The Encyclopedia Americana, American Corporation, New York, 1970, s.404; World Scope Encyclopedia, WSE Corp., New York, 1959, s.570.

²⁸ Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/p_genoci.htm (29.01.2002).

²⁹ Mümtaz Soysal, Testimony, Terrorist Attack at Orly-Statements and Evidence Presented at the Trial February 19-March 2 1985, Ankara University Faculty of Political Science Publication no : 544, Ankara, 1985, s. 8.

Lemkin'e göre bu fiiller, bir topluluğa devamlı olarak zarar vermek veya yok etmek niyetiyle uygulanırsa soykırım suçu gerçekleşmiş olur.³⁰

Lemkin'in tanımlamasından birkaç önemli belirleyici husus çıkarmak mümkündür. İlk olarak, David Hawk'ın da belirttiği gibi, bir ulusun, dinsel, etnik veya ırksal bir grubun kısmen ya da tamamen öldürülmek suretiyle imha edilmesi soykırım suçudur.³¹ İkinci olarak, James E. Mace'in ifadesiyle, çok sayıda insanın öldürülmesi mutlaka soykırım değildir. Kurbanların sayısı milyonlar da olsa öldürme, bireyselliğe yönelik bir suçtur. Soykırım ise, bir insanlık suçudur.³² Üçüncü önemli özellik ise "kasıt"tır. Steven Lubet ve Cherif Bassiouni'nin üzerinde ısrarla durdukları gibi, grubun kısmen veya tamamen yok edilmesi kastına yönelik olarak tek bir bireyin dahi öldürülmesi soykırım suçunu oluşturur. Dolayısıyla önemli olan ve temel alınması gereken öldürme fiilinin sayısal boyutu değil, kastıdır.³³

Frank Chalk ve Kurt Jonassohn'a göre soykırım, bir grubu yok etmek kastıyla tek taraflı girişilen bir kitle öldürme suçudur. Israel W. Charny de, kurbanların yardımsız ve savunmasız oldukları sırada öldürülmeleri üzerinde durmakta, Helen Fein ise "kasıt" kavramını vurgulamaktadır.³⁴

Konuyla ilgili yapılan son çalışmalardan biri de, henüz resmi bir belge niteliği kazanmamış olmasına rağmen, Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne Hazırlık Komisyonu tarafından 2000 yılında hazırlanan rapordur. Rapora göre, soykırım suçunun unsurları 1948 Sözleşmesine uygun olarak belirlenmekte ve ayrıntılar da ihmal edilmemektedir. Buna göre; bir ya da birden çok kişinin öldürülmesi veya ölümüne sebep olunması (*killed or caused death*), işkence, ırza geçme, cinsel şiddet, insanlık dışı muamele vb uygulamalarla zihinsel veya bedensel zararlara yol açılması, hayatta kalmak için zorunlu ihtiyaçlardan mahrumiyet, yiyecek ve sağlık hizmetlerinin kısıtlanması vb yollarla yaşam şartlarının değiştirilmesi, fiziksel zor veya psikolojik baskı yapmak suretiyle grup içi çocukların başka gruplara transferi, soykırım suçunu oluşturur. Ancak belirtilen bu uygulamalar dinsel, ırksal, etnik veya ulusal bir grubu kısmen ya da tamamen yok etme amacına yönelmiş olmalıdır.³⁵

³⁰ Raphael Lemkin, "Genocide as a Crime Under International Law," *The American International Law*, vol.: 41, 1947, s.147.

³¹ David Hawk, "The Cambodian Genocide," Israel Charny (ed.), *Genocide A Critical Bibliographic Review*, Mansell Publishing Limited, London, 1988, s.137; S.R. Ratner / J.S. Abrams, *Accountability for Human Rights Atrocities in International Law Beyond the Nuremberg Legacy*, Clarendon Press, Oxford, 1997, s.27; Leo Kuper, "Other Selected Cases of Genocide and Genocidal Massacres: Types of Genocide," Israel Charny (ed.), *Genocide A Critical Bibliographic Review*, Mansell Publishing Limited, London, 1988, s.155-158.

³² James Mace, "Genocide in the U.S.S.R.," Israel Charny (ed.), *Genocide A Critical Bibliographic Review*, Mansell Publishing Limited, London, 1988, s.117.

³³ Steven Lubet, "Prospects for Implementation of the Genocide Convention Under United States Law," *ASIL Proceedings*, 1989, s.324; Cherif Bassiouni, "Genocide: The Convention, Domestic Laws and State Responsibility," *ASIL Proceedings*, 1989, s.315.

³⁴ <http://www.isg-ags.org/definitions/def-genecide.html> (26 Ocak 2002).

³⁵ Elements of the Crime of Genocide, From the Report of the Preparatory Commission for the International Criminal Court, 6 July 2000.

Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkarak önemli birkaç hususun tartışılması gerekmektedir. Öncelikle ifade edilmesi gerekir ki, Gündüz Aktan'ın da belirttiği gibi, siyasi gruplar soykırım kapsamında değildir. 1948 Sözleşmesi'nde milli, etnik, ırki ve dini gruplar sayılmış, siyasi gruplar dışarıda tutulmuştur. Zira, iki grup arasında siyasi veya silahlı mücadelenin bulunması ve bu çerçevede bir grubun içinde ölüm, katliam vb fiillerin olması soykırım kapsamında değildir.³⁶ Yanı sıra, soykırımda bir tarafın silahsız olması gerekmektedir³⁷ ve ölen insan sayısının da önemi olmamaktadır. Buna rağmen, Benjamin Whitaker tarafından Birleşmiş Milletler için hazırlanan bir raporda sayının önemi üzerinde durulmakta ve hatta tehcir, soykırım kapsamında değerlendirilmektedir.³⁸ 1948 Sözleşmesi'nin 2.maddesine göre "grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek" soykırım suçudur ve bu bağlamda tehcir³⁹ de aynı kapsam içinde değerlendirilebilir. Ancak, yine Sözleşme'nin 2.maddesine göre ve Gündüz Aktan'ın da ısrarla belirttiği gibi, bir grubu "yok etme kastı" bulunmadığı sürece soykırım suçundan bahsetmek mümkün değildir.⁴⁰ Bu yönde bir kastın da "ırkçı" bir amaç içermesi gerekmektedir.⁴¹

Bir grubun kısmen veya tamamen imhasına yönelik niyetin elbette önceden tasarlanması, sistematik ve kasıtlı bir biçimde uygulamaya sokulması gerekmektedir. Dolayısıyla bu yönde bir faaliyetin örgütlü bir güç tarafından gerçekleştirilmesi zorunluluğu vardır.⁴² Bu nedenle, soykırım suçu bir hükümet veya onun rıza göstermesiyle işlenebilir.⁴³ Örneğin Weena Das, soykırım suçunu karşı konulamaz devlet gücü kapsamında değerlendirmektedir.⁴⁴

Yukarıdaki açıklamalar dikkate alındığında, soykırım veya katliam kavramının kullanılmasında çok dikkatli olunması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Zira, 19. yüzyılın sonlarından itibaren yaşanmaya başlanan Ermeni sorunda önemli bir aşama kaydedilememiş olmasının sebeplerinden biri de sözü geçen kavram karışıklığıdır. Sorunun başladığı tarihler incelendiğinde görülecektir ki, Ermenilerin Türklere yönelik saldırıları ve öldürme eylemleri büyük boyutlara

³⁶ Gündüz Aktan, "Hukukta Soykırım ve Ermeni Meselesi," Görüş, Ağustos 2001, s.25.

³⁷ Türkkaya Ataöv, Almanya'da Yahudilerin hiç silaha başvurmadıklarını, oysa Osmanlı son dönemi itibariyle Ermenilerin silahlandıklarını ifade etmektedir, bkz. Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu 13-14 Nisan 2001, Türk Parlamenterler Birliği, www.tbmm.gov.tr/tpb/oturum1.htm (27 Nisan 2001).

³⁸ Benjamin Whitaker, Report on the Armenian Genocide, United Nations SubCommission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, Geneva, August 5-30 1985, s.2.

³⁹ 1915 Ermeni tehcirinin kususuz yürütüldüğünü söylemek mümkün değildir.

Tehcir esnasında birtakım aksaklıklar olmuş, Kürt aşiretlerin saldırılarına maruz kalmıştır. Ancak, bu aksaklıklardan yola çıkarak Tehcirin Ermenilere yok etmeye dönük bir mahiyetinin olduğunu ileri doğru değildir ; bkz; Saray, a.g.e., s. 68-69.

⁴⁰ Aktan, a.g.m., s.26.

⁴¹ Canan Koyuncu, "Ermeni Sorunu," <http://www.gencari.org> (26 Ocak 2002).

⁴² Aktan, a.g.m., s.26.

⁴³ <http://www.ermenisorunu.gen.tr> (26 Ocak 2002).

⁴⁴ Weena Das, "Cultural Rights and the Definition of Community," Oliver Mendelsohn and Upendra Baxi (ed.), The Rights of Subordinated Peoples içinde, Oxford University Press, 1994, s.118.

ulaşmıştır.⁴⁵ Ermenilerin bu faaliyetleri hangi kavramla nitelenecektir? Sorgulanması gereken konulardan biri de budur ve bu sorgu yapılırken yukarıda ifade edilen kavramsal özen dışarıda tutulmamalıdır.

Sonuç

Bu çalışmada amaçlanan, 1915 Tehciri sırasında meydana gelen olayların hangi kavramla nitelendirilmesi gerektiğine yönelik bir yargıya varmak değildir. Amaç, konu ile ilgili çalışmalara metodolojik bir katkı sağlamaktır. Zira, bugüne kadar yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda ileri sürülen tezler tutarlılık göstermemiştir. Bunun en önemli nedeni, tezlere temel dayanak teşkil eden kavramların yeterince anlaşılabilmesi ve anlamaya yönelik bir gayretin de olmamasıdır. Oysa, hangi açıdan bakılırsa bakılsın (siyasal, tarihsel, kültürel vb.) ortak hareket etme imkanına sahip olması gereken iki ülke arasındaki ilişkilerin, bu denli bir kavram karışıklığı ve bunun uzantısı olan kısır çekişmelerin içerisinde geliştirilmesi imkanı yoktur. Elbette devletlerarası ilişkilerde ulusal çıkarlar ön plandadır, ancak kullanılan argümanların yapıcı olması zorunluluğu vardır.

Bir devletin ulusal çıkarları diasporasıyla sıkı ilişki halinde olmayı da gerektirebilir. Ancak diaspora topluluklarının temel özelliğinin etnik vurgu olduğu ve bu bağlamda tartışılacak konularda fazlaca duyarlı olabilecekleri gözden kaçmamalıdır. Hem diasporasıyla ilişki halinde olan devletin, hem de bir diaspora topluluğuyla sorun yaşayan devletin sözü geçen duyarlılığı dikkate alma zorunluluğu vardır. Bu çerçevede, diaspora Ermenilerinin soykırımın tanınması yolundaki faaliyetlerinin temel dayanakları sorgulanmalıdır. Bu yönde bir sorgunun Ermenistan ve Türkiye açısından ciddi yararları olacaktır.

1915 Ermeni Tehciri özelinde yapılacak sorgunun hukuksal ve tarihsel boyutu vardır. Hukuksal boyutun içinde kavramsal tahlillerin yadsınması ise ciddi sorunlara yol açmaktadır. Böyle olmakla birlikte, her iki taraf da sorunun hukuki boyutunu öne çıkarma gayreti içinde değildir veya en azından bugüne kadar bu yönde kayda değer birkaç çalışma dışında herhangi bir gayret gözlenememektedir. Oysa, bir suç isnadında bulunabilmek veya isnadı reddedebilmek için, kullanılan kavramların dikkatli seçilmesi zorunluluğu vardır.

1915 Tehciri sırasında yaşanan olayların soykırım olduğunu veya bunun aksini ifade etmek söylem bazında hiç de zor değildir. Bu yönde bir kolaycılığın benimsenme nedeni kavramsal ve hukuksal incelemelerin yetersizliğidir. Bunun sonucu olarak, "katliam" kavramı kullanılabilmesi gibi, "soykırım" kavramı da kullanılabilir ve bu ikisinin aynı anlamda kullanılmasının hiçbir sakıncasının olmadığı yönünde genel bir kanaat da oluşabilir.

Oysa, katliam kavramıyla soykırımı anlamak veya soykırımın içinde katliam kavramını bulmak mümkün değildir. Katliamda süreklilik boyutu olmadığı gibi, amaç bir topluluğun kısmen veya tamamen ortadan kaldırılması değildir. Üstelik katliamın örgütlü olmayan güçler tarafından yapılması da mümkündür.

⁴⁵ Ermenilerin yaptıkları katliamlar hakkında geniş bilgi için bkz; Ş. Nezih Aykut, "Arşiv Belgelerine Göre Anadolu'da Ermenilerin Yaptıkları Katliamlar 1914-1922" Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2001, s. 192-216.

Soykırım ise, bir grubun ortadan kaldırılmasına yöneliktir ve bu amaçla örgütlü bir güce ihtiyaç duyar. Zira, bu yönde bir fiilin gerçekleşebilmesi için planlama dönemi ve sistemli bir uygulama aşaması gerektirmektedir. Bu durum aynı zamanda bir grubu ortadan kaldırmaya yönelik açık bir kastın varlığına işaret eder.

KAYNAKLAR

- "The Armenian Diaspora," www.armeniadiaspora.com/htmls/diaspora.htm (15 Nisan 2001).
- AKTAN, Gündüz, "Hukukta Soykırım ve Ermeni Meselesi," Görüş, Ağustos 2001.
- ATAÖV, Türkkaya, Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu 13-14 Nisan 2001, Türk Parlamenterler Birliği, www.tbmm.gov.tr/tpb/oturum1.htm (27 Nisan 2001).
- AYKUT, Ş. Nezihi, "Arşiv Belgelerine Göre Anadolu'da Ermenilerin Yaptıkları Katliamlar 1914-1922" Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2001.
- BASSIOUNI, Cherif, "Genocide: The Convention, Domestic Laws and State Responsibility," *ASIL Proceedings*, 1989.
- DAS, Weena, "Cultural Rights and the Definition of Community," Oliver Mendelsohn and Upendra Baxi (ed.), *The Rights of Subordinated Peoples* içinde, Oxford University Press, 1994.
- Dokuz Soru ve Cevapta Ermeni Sorunu, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1992.
- El Muncid fi el-Luġe, Dar-el Meşrik Yayınları, Beyrut, 1973.
- ELEKDAĞ, Şükrü, Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu 13-14 Nisan 2001, Türk Parlamenterler Birliği, www.tbmm.gov.tr/oturum2.htm (27 Nisan 2001).
- Elements of the Crime of Genocide, From the Report of the Preparatory Commission for the International Criminal Court, 6 July 2000.
- Fergus Falls Daily Journal, October 13, 1915 <http://chgs.hispeed.com> (2 Şubat 2002).
- HAWK, David, "The Cambodian Genocide," Israel Charny (ed.), *Genocide A Critical Bibliographic Review*, Mansell Publishing Limited, London, 1988.
- <http://www.ermenisorunu.gen.tr> (26 Ocak 2002).
- http://www.inaf.gen.tr/turkish/ozeld/ocak99_2.htm (26 Ocak 2002).
- <http://www.isg-ags.org/definitions/def-genecide.html> (26 Ocak 2002).

- http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/p_genoci.htm (29.01.2002).
- http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/p_genoci.htm (29.01.2002).
- KOHEN, Stanley, "Law and Social Inquiry," <http://www.hr-action.org/armenia/LSU.htm> (26 Ocak 2002).
- KOYUNCU, Canan, "Ermeni Sorunu," <http://www.gencari.org> (26 Ocak 2002).
- KUPER, Leo, "Other Selected Cases of Genocide and Genocidal Massacres: Types of Genocide," Israel Charny (ed.), *Genocide A Critical Bibliographic Review*, Mansell Publishing Limited, London, 1988.
- L. B. Curzon, *Dictionary of Law*, Fourth Edition, Pitman Publishing, London, 1994.
- LAHAV / ARIAN, Gallya / Asher, "Israelis in a Jewish Diaspora: The Multiple Dilemmas of a Globalized Group," www2.hawaii.edu/fredr/lahav.htm (19 Nisan 2001).
- LEMKİN, Raphael, "Genocide as a Crime Under International Law," *The American International Law*, vol.: 41, 1947.
- Longman, Longman Group UK Limited, England, 1992.
- LUBET, Steven, "Prospects for Implementation of the Genocide Convention Under United States Law," *ASIL Proceedings*, 1989.
- MACE, James, "Genocide in the U.S.S.R.," Israel Charny (ed.), *Genocide A Critical Bibliographic Review*, Mansell Publishing Limited, London, 1988.
- Montevideo Leader, October 8, 1915 <http://chgs.hispeed.com> (2 Şubat 2002).
- New Age Encyclopedia, Grolier Incorporated, New York, 1967.
- POPESCU, Roxana, "Armenian Massacre Remembered," <http://archive.dailyca.org> (26 Ocak 2002)
- RATNER / ABRAMS, S.R. / J.S., *Accountability for Human Rights Atrocities in International Law Beyond the Nuremberg Legacy*, Clarendon Press, Oxford, 1997.
- RİGGS, Fred, "Diasporas and Ethnic Nations Causes and Consequences of Globalization," www2.hawaii.edu/fredr/diaglo.htm (15 Nisan 2001).
- SARAY, Mehmet, "Turco-Soviet Relations and the Armenian Issue," *The Eastern Question: Imperialism and the Armenian Community*, Institute for the Study of Turkish Culture, Ankara, 1987.
- SARAY, Mehmet, *Ermenistan ve Türk Ermeni İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2003.
- SHEFFER, Gabi, "Middle Eastern Diasporas: Introduction and Readings," www.cc.columbia.edu/sec/dlc/ciao/olj/meria/meria_sheffer.html. (17 Nisan 2001).

- SOYSAL Mümtaz, Testimony, Terrorist Attack at Orly-Statements and Evidence Presented at the Trial February 19-March 2 1985, Ankara University Faculty of Political Science Publication no : 544, Ankara, 1985.
- The American College Dictionary, Random House, New York, 1964.
- The Armenia-Diaspora Conference 09.22.1999, www.armeniadiaspora.com/htms/speech.html (18 Nisan 2001).
- The Armenian Issue in Nine Questions and Answers, Foreign Policy Institute, Ankara, 1985.
- The Encyclopedia Americana, American Corporation, New York, 1970.
- The Heritage Illustrated Dictionary of the English Language, American Heritage Publishing Co., New York, 1973.
- The International Everyman's Encyclopedia, Encyclopedia Enterprises, New York, 1970.
- The New Encyclopedia Britannica, Helen Hamingway Benton, USA, 1974.
- The World Book Encyclopedia, Field Enterprises Educational Corporation, Chicago, 1959.
- TREASTER, Joseph, "Insurer to Pay Armenian Massacre Claims," New York Times, April 12, 2001.
- Uluslar arası Temel İnsan Hakları Belgeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Yayınları, Ankara, 2001.
- Webster's New Dictionary of Synonyms , Merriam Company, Massachusetts, 1973.
- WHITAKER, Benjamin, Report on the Armenian Genocide, United Nations SubCommission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, Geneva, August 5-30 1985.
- World Scope Encyclopedia, WSE Corp., New York, 1959.
- www.armeniadiaspora.com/htms/communication.html (18 Nisan 2001).
- www.armeniadiaspora.com/htms/txt1.html (18 Nisan 2001).
- www2.hawaii.edu/fredr/diacon.htm (19 Nisan 2001).